

Děkujeme, odcházíme: případ faktického vítězství a diskurzivní prohry¹

Ondřej Dufek

ABSTRACT:

This paper describes the development of a discursive image of the *Děkujeme, odcházíme* ('Thank you, we are leaving') initiative — a movement which was trying to draw attention to the problems of Czech health care system and achieve their solutions in the years 2010–2011. In the public sphere, there emerged a conflict of two groups represented by doctors on the one side and the Ministry of Health on the other side. The media played key role in this conflict, which shaped the discourse by their interpretation of the doctors' requirements and presented the discourse image to the public. Using some elements of the theoretical frame of Discourse-Historical Approach to critical discourse analysis, the study analyzes the means of labelling and characterizing the main actors and also some other discourse strategies such as criminalization, threat of crisis or thematization of PR campaign. The subject of analysis is a sample of eighty media texts. The analysis shows how closely related is a change of public support to the *Děkujeme, odcházíme* initiative and a thematic transformation of discourse, particularly narrowing the affair only to a problem of money. The study points out that although the doctors accomplished their demands and won factually, they failed discursively.

KLÍČOVÁ SLOVA / KEY WORDS:

diskurzivně-historický přístup, kritická analýza diskurzu, mediální diskurz, zdravotnictví
critical discourse analysis, Discourse-Historical Approach, health care, media discourse

1. ÚVOD

Slogan *Děkujeme, odcházíme* označuje kampaň lékařských odborů, která měla za cíl upozornit na stav českého zdravotnictví. Obecněji vzato takto můžeme označit spor, jenž poutal pozornost českých médií v letech 2010–2011. Domníváme se, že role médií byla pro vývoj události klíčová a pozoruhodná, a proto předkládáme studii, která analyzuje hlavní momenty vývoje tohoto diskurzu.

Celá kauza² má poměrně jednoduchý vývoj. Lékaři ji zahájili s celou řadou témat, požadavků či výtek vůči stavu a systému zdravotnictví. Na konci existovalo v podstatě jediné téma — peníze, přesněji řečeno finanční prostředky na mzdy nemocničních lékařů. V této studii se pokusíme rekonstruovat důvody a způsoby tohoto vývoje. Zdůrazňovali lékaři dlouhodobě i jiné aspekty, nebo sami tematizovali pouze mzdy?

1 Příspěvek vznikl s podporou projektu SVV 267102.

2 Ačkoli jsme si vědomi potenciálně negativních konotací slova *kauza*, nenašli jsme výstižnější označení, a užíváme jej tedy ve významu „médií intenzivně sledovaná sporná událost“ (*Nový akademický slovník cizích slov*, 2009, s. 401).

Případně kdy a jak došlo k posunu od prvního k druhému? Jaké faktory na to měly vliv? To jsou některé z otázek, na něž v naší studii odpovíme.

Shrneme zásadní události v rámci kauzy a srovnáme vývoj jejího vnímání veřejností na základě průzkumů veřejného mínění s tím, jak byla reflektována v médiích. Rozebereme způsoby označování aktérů, jejich vlastností a činů a poukážeme na funkce, které tyto verbální prostředky v diskurzu plní. Povahu diskurzu se pokusíme dokreslit tím, že podle výskytu témat ve vzorku identifikujeme aspekty, které byly v médiích považovány za podstatné či zmiňování hodné. Na základě všech shromážděných poznatků pak chceme komplexně popsat, jak se utvářel diskurzivní obraz lékařů.

1.1 VZOREK A METODA

Pro tuto studii jsme analyzovali celkem osmdesát textů týkajících se kauzy *Děkujeme, odcházíme*. Byly vybrány tak, aby pokud možno věrně pokryly mediální pozornost po celou dobu trvání (viz oddíl 2.2 Chronologie) a zároveň co nejadektivněji reprezentovaly diskurz jak dílčími tématy, tak co do konkrétních médií. Jádru textů tak pochází z nejčtenějších internetových zpravodajských serverů (Novinky.cz, iDNES.cz, Aktuálně.cz), menší část je doplněna ze serverů Blesk.cz, iHNed.cz a dalších médií. Kromě toho jsme využili materiály přímo z obou stran kauzy, tj. Ministerstva zdravotnictví ČR (MZČR) na jedné straně a Lékařského odborového klubu — Svazu českých lékařů (LOK-SČL) a České lékařské komory (ČLK) na straně druhé.

Naše práce je zřejmě nejbližší diskurzivně-historickému přístupu (DHA) (viz např. Reisigl — Wodak, 2001); využíváme některé analytické postupy pro něj typické — zejména diskurzivní strategie nominace a predikace. Obecně však respektujeme samotný předmět zájmu a komunikační a lingvistické analýze podrobujeme to, co je v daném diskurzu relevantní.

2. CHRONOLOGIE KAUKY

Pokusme se vyjít, nakolik to jen půjde, z holých skutečností. Celá kauza má hluboké kořeny, nicméně její skutečný počátek lze datovat do dvou momentů. Prvním je jaro 2010: sněm LOK-SČL přijal 25. března výzvu k demonstrativní deklaraci odchodů lékařů ukončit ke konci roku pracovní poměr v nemocnicích. Zde se poprvé objevil slogan *Děkujeme, odcházíme*.³ Oficiálně pak byla kampaň spuštěna 18. května na dalším, mimořádném sněmu. Druhým momentem je 15. září, kdy kampaň začala naplno, již s využitím služeb agentury Ewing PR (k významu tohoto kroku viz oddíl 3.6 PR).

Od počátku je obtížné rozlišovat mezi událostmi, o nichž média pouze referovala, a pseudoudálostmi, tedy akcemi primárně realizovanými pro medializaci.⁴ Lídři kampaně na podzim putovali po českých městech a nemocnicích a prezentovali svou

3 Viz zprávu o tomto sněmu, pocházející podle dostupných informací z 27. dubna 2010, na stránce <http://www.lok-scl.cz/images/tiny_mce/files/DOKUMENTY_clanky/Dokumenty_Clanky_10/02_tm_dekujeme_odchazime.pdf>.

4 K pojmu pseudoudálost viz Boorstin (1961) či Altheide a Snow (1979).

výzvu lékařům i veřejnosti, a to způsobem komunikačně propracovaným (o nástrojích kampaně viz oddíl 3,5 Krize jako upozornění a strašák). Sbírali podpisy a evidovali výpovědi. Klíčová fáze vyjednávání mezi reprezentací lékařů, tj. LOK-SČL a ČLK, a ministerstvem zdravotnictví začala zhruba v polovině prosince. Koncem roku začali lékaři výpovědi podávat. V lednu 2011 se ministr zdravotnictví Leoš Heger pokusil odvrátit nebezpečí odchodu lékařů, nejprve otevřeným dopisem a později na dalších jednáních. Na konci ledna poprvé padla konkrétní nabídka vyčlenění finančních prostředků na navýšení mezd lékařů, ale začátkem února se jednání zadrhla. Konečně 17. února 2011 podepsal ministr Heger s předsedou LOK-SČL Martinem Engelem Memorandum o úpravě poměrů ve zdravotnictví, které fakticky znamenalo konec protestů a tím i celé kauzy.

3. ANALÝZA

Nastiňme nejprve, jak se měnila kauza v očích veřejnosti. Pokud porovnáme několik dostupných průzkumů veřejného mínění, můžeme sledovat chronologii vývoje názoru veřejnosti.⁵ V březnu 2010, v jakési nulté fázi, tedy ještě před započítáním samotné akce, agentura SANEP⁶ zjistila, že za oprávněné považuje protesty mladých lékařů přes 60 % lidí, a že podporu jim vyjádřily dokonce tři čtvrtiny dotázaných.⁷ Akce *Děkujeme, odcházíme* tedy ze svého pohledu vstupovala do příznivě naladěné situace. Pozitivní nálada převažovala ještě koncem prosince — agentura SC&C zjistila nadpoloviční souhlas jak s formou protestu lékařů, tak s jejich požadavkem na zvýšení platů.⁸

Prudký zvrát nastal na přelomu roku. Hned v lednu 2011 se totiž objevilo několik průzkumů, které jasně dokumentují náhlou ztrátu veřejné podpory lékařů. Podle agentury SANEP podporovala akci jen třetina respondentů,⁹ Médea research zjistila

5 Jsme si samozřejmě vědomi problematičnosti srovnávání různých průzkumů zjišťujících mínění vždy vzhledem k poněkud odlišným otázkám (nehledě k problémům přímého dotazování vůbec). Přesto jsme však přesvědčeni, že rozdíly v provedení jednotlivých průzkumů nejsou natolik velké, aby nebylo možné nalézt jistého společného jmenovatele, který odráží klima ve společnosti.

6 V případě agentury SANEP nutno podotknout, že její výsledky je třeba chápat obezřetně, neboť své průzkumy uskutečňuje výhradně na internetu, což přináší řadu pochybností o reprezentativitě.

7 „Považujete protesty absolventů lékařských fakult, kteří se bouří kvůli platovému ohodnocení i podmínkám, za nichž pracují na atestaci, za oprávněné?“ — ano: 29,4; spíše ano: 32,8; spíše ne: 9,5; ne: 12,8; nevím: 15,5 (v %). „Mají absolventi lékařských fakult vaši podporu?“ — ano: 41,9; spíše ano: 32,8; spíše ne: 7; ne: 8,5; nevím: 9,8 (v %).

8 „Podle Vás je takováto forma protestu.“ — zcela oprávněná: 17; spíše oprávněná: 41; spíše neoprávněná: 30; zcela neoprávněná: 12 (v %). „Požadované zvýšení základního platu lékařů na 1,5 až 3násobek průměrné mzdy, tedy na 35 až 69 tisíc korun, je podle Vás.“ — zcela oprávněné: 16; spíše oprávněné: 41; spíše neoprávněné: 29; zcela neoprávněné: 14 (v %).

9 „Podporujete stávkou lékařů, kteří hromadnou výpovědí dávají najevo svoji nespokojenost s platovými podmínkami?“ — ano: 17; spíše ano: 15,4; spíše ne: 16,2; ne: 45; nevím: 6,4 (v %).

zhruba čtvrtinové zastoupení prolékařských postojů¹⁰ a podle agentury STEM/MARK lékaře podporovala méně než pětina občanů.¹¹ A ani pozdější výzkumy už tento obraz nezměnily.

Jak vysvětlit takovou proměnu veřejného mínění? Přestože by bylo metodologicky těžko obhajitelné klást přímý kauzální vztah mezi média a veřejnost, nabízí se hledat alespoň korelaci právě v mediálních obsazích.

3.1 PROBLÉM PENĚZ

Abychom mohli analyzovat, co se objevuje v mediálních textech, potřebujeme nejprve jejich východiska. Ta nalezneme u iniciátorů kauzy — lékařů. Jaké problémy vlastně lékaři považovali za natolik zásadní, že kvůli nim začali podávat výpovědi? Odpověď můžeme založit na dvou zdrojích LOK-SČL. Prvním z nich je stránka 13 důvodů exodu v rámci webu kampaně *Děkujeme, odcházíme*:

1. České zdravotnictví je dlouhodobě podfinancované — podíl HDP osciluje kolem 7 %, zatímco obvyklý průměr v EU je 10 %. Ze sledovaných zemí OECD jsou za námi pouze Polsko, Mexiko a Korea.
2. Nízká platba státu za státního pojištěnce, která neodpovídá objemu financí za péči, kterou tito „státní“ pacienti zkonzumují. Neexistence systému komerčního připojištění.
3. Velké rezervy ve vnitřním chodu zdravotnictví — největší položkou je chaos v lékové politice, kudy utíkají miliardy.
4. Podivné hospodaření v nemocnicích — předražené zakázky (stavební, nákup přístrojů a léků apod.). Platy zdravotníků jsou jedinou položkou, za niž nelze získat provizi.
5. Nízké platy lékařů, které neodpovídají náročnosti povolání, potřebnému vzdělání a prestiži.
6. Zcela destruovaný systém vzdělávání, který vede k odchodu mladých lékařů do ciziny.
7. Odchody lékařů do ciziny kvůli lepším pracovním podmínkám. Zůstávající lékaři jsou zatěžováni vyšší odpovědností, než odpovídá jejich kvalifikaci a vyšším počtem přesčasové práce.
8. Nedodržování zákoníku práce vede k přetěžování lékařů a následně i k možným chybám lékařů, které je vystavují postihu.
9. V roce 2013 přestane platit výjimka u evropské směrnice o přesčasové práci, která bude klást ještě větší nároky na personální vybavení nemocnic.

10 „Podporujete iniciativu *Děkujeme, odcházíme*?“ — určitě ano: 14,5; spíše ano: 9,6; ani ano, ani ne: 11; spíše ne: 16; určitě ne: 42,9; nevím: 6 (v %). „Souhlasíte s tím, že by lékaři měli mít platy odpovídající trojnásobku průměrného platu v ČR?“ — určitě ano: 9,6; spíše ano: 15,9; ani ano, ani ne: 18,7; spíše ne: 20,4; určitě ne: 26,9; nevím: 8,6 (v %).

11 „Podporujete vy osobně tyto lékaře, kteří hromadně dávají výpovědi?“ — ano: 17; ne: 56; nevím: 28 (v %).

10. Kvůli personálnímu nedostatku, špatné organizaci a neracionálnímu nakládání s finančními prostředky dochází ke zhoršování péče o pacienty, za něž nechtějí lékaři přebírat odpovědnost.
11. Nesplněné sliby politiků — od roku 1989 jsou lékaři přesvědčováni, že nejprve se musí změnit systém a pak dojde k napravení jejich platů. Doposud se tak nestalo.
12. Politické strany vedou o zdravotnictví ideologickou válku, přičemž ke změnám je třeba dohoda politiků napříč spektrem, jak je patrné v cizině.
13. Zdravotnictví je resortem, kde se vystříдалo nejvíce ministrů zdravotnictví, koncepcí a rozdílných pohledů. Stále jsou nějaké volby, ať již řádné, či předčasné, takže lékaři nemají záruku, že se potřebné změny uskuteční.¹²

Druhým zdrojem je tisková zpráva z mimořádného sněmu LOK-SČL z května 2010.

1. Vytvoření jednotné mzdové normy pro lékaře a ostatní zdravotníky, garantující hrubý příjem minimálně ve výši 1,5–3násobku průměrné mzdy v ČR bez přesčasů odstupňovaně podle erudice lékaře.
2. Okamžité zrušení stávajícího systému postgraduálního vzdělávání a nahrazení systémem novým v gesci ČLK.
3. Zrušení stávající úhradové vyhlášky k 30. 6. 2010 a nahrazení novou, která bude garantovat identické podmínky a objemy úhrad jako v druhém pololetí roku 2009.¹³

Ve 13 důvodech exodu se některé body poněkud překrývají, každopádně v nich najdeme všechny tři hlavní problémy, jak je definuje tiskové prohlášení — mzdy lékařů, systém postgraduálního vzdělávání a úhradovou vyhlášku. Tato tři témata také lékaři od počátku prezentovali v médiích.

Čtvrtým tématem, které vstoupilo do mediálního diskurzu, se stala korupce ve zdravotnických zakázkách. Ta odpovídá čtvrtému z třinácti důvodů exodu, nepatřila však mezi prioritně prezentované, a proto byla také přijata jako nový argument, když se v lednu 2011 poprvé objevila. Vystoupil s ní Milan Kubek z ČLK.

Kdo nepodporuje lékaře, podporuje korupci v českém zdravotnictví. To je hlavní heslo České lékařské komory [...]. „To motto je míněno doslova. Už nehodláme přihlížet tomu, jak na českém zdravotnictví parazitují korupčníci, zloději a mafiáni. Lékaři se stávají jejich nedobrovolnými sponzory,“ řekl Kubek.¹⁴

12 13 důvodů exodu, viz: <http://www.dekujeme-odchazime.cz/13_duvodu>. Nejstarší dohledatelná verze je ze 17. 9. 2010.

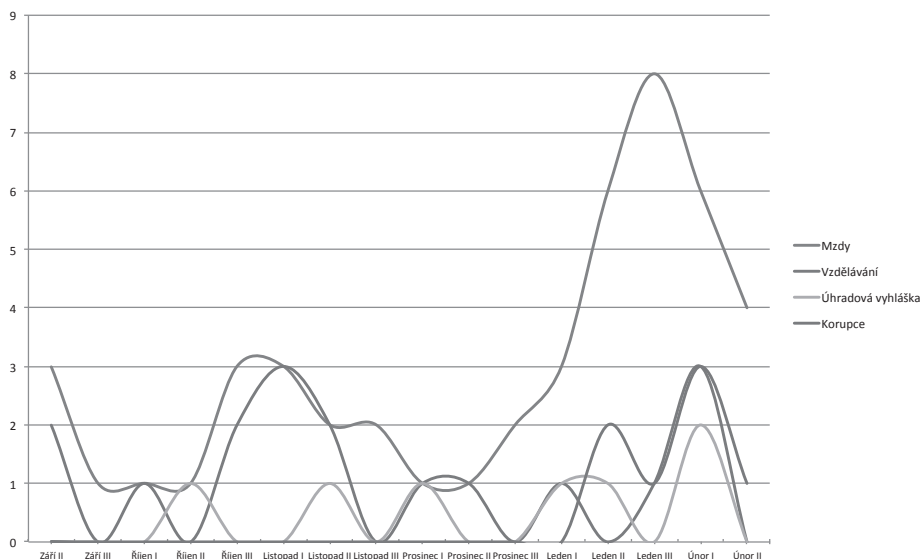
13 Tiskové prohlášení mimořádného XVII. sněmu LOK-SČL, viz: <<http://www.lok-scl.cz/archiv.php?typ=2&id=339&detail=1>> (cit. 18. 5. 2010).

14 Kdo nepodporuje lékaře, podporuje korupci, hřítal šéf lékařské komory (iHNed.cz, 11. 1. 2011). Viz: <<http://zpravy.ihned.cz/cesko-zdravotnictvi/c1-49430450-kdo-nepodporuje-lekare-podporuje-korupci-hrimal-sef-lekarske-komory>>.

Tento krok má poněkud problematickou interpretaci. Přestože nachází oporu v souboru původně formulovaných problematických bodů, je třeba vidět, že byl předložen v době, kdy — jak ukážeme níže — docházelo k výraznému zúžení mediální pozornosti na finanční požadavky lékařů. Nelze se tedy zcela ubránit myšlence, že nadnesení nového argumentu pro lékařskou iniciativu nemělo pouze věcné opodstatnění, nýbrž neslo též rysy účelovosti — lze ho vidět jako pokus o strategické rozmělnění pozornosti soustředěné na mzdové nároky lékařů.

Bez ohledu na motivaci lze zpětně konstatovat, že téma korupce nezískalo větší pozornost. Kolem poloviny ledna 2011 jej významně předčila otázka mzdových nároků. Abychom ilustrovali tento vývoj, spočítali jsme v rámci našeho vzorku v čase mediální texty, které se věnují hlavním problémům, na něž upozorňovali lékaři: mzdám, systému vzdělávání, úhradové vyhlášce a korupci. Graf 1 ilustruje vývoj mediální pozornosti vzhledem k jednotlivým tématům.¹⁵

Tento graf názorně poukazuje na poměrně vyrovnané výskyty tří původních témat od září až do konce roku 2010. Úhradová vyhláška sice poněkud zaostává za ostatními dvěma a nutno říci, že počty výskytů jsou velmi nízké, často se objevuje nula, přesto lze hovořit o stabilní situaci. S přelomem let 2010 a 2011 však nastává změna: zatímco ostatní témata se drží na původní úrovni a v podobné hladině se objevuje i nové téma korupce, frekvence zmínek o peněžích prudce stoupá a vrcholí na přelomu ledna a února. Čím vypjatější tedy kauza byla, tím dominantnější byly v médiích mzdy coby prezentovaná podstata problému.

GRAF 1: Vývoj absolutního počtu textů zmiňujících důvody lékařských protestů v analyzovaném vzorku od září 2010 do února 2011 (jednotka na ose x je třetina měsíce).

15 Jsme si vědomi ne zcela kontrolované adekvátnosti skladby vzorku, nicméně graf prezentujeme jako užitečně názornou ilustraci.

3.2 NOMINACE

Témata samotná samozřejmě podávají pouze částečný obraz diskurzu. K postižení jeho podstaty nám nestačí pouze konstatovat, o čem se mluví, je třeba též rozebrat, jak se o tom mluví. Kritická analýza diskurzu za dobu své existence bohatě dokazuje, jak závažné důsledky vyplývají ze způsobů označování lidí, předmětů, jevů našeho světa.¹⁶ Pro názornost uijíme příklad analyzovaný Brendou Danetovou (1980): V jednom soudním sporu o potrat mluvila každá strana objektivně vzato o tomtéž, každá však používala jiné výrazy; není obtížné odhalit stanovisko těch, kteří hovořili o *novorozeněti, dítěti, lidském jedinci*, a odlišit ho od úhlu pohledu těch, kteří totéž označovali jako *plod* či *výsledek početí*.¹⁷

Je tedy klíčové poukázat na to, jak se o *Děkujeme, odcházíme* hovořilo. Užívání tohoto sousloví v pozici podmětu či předmětu vede vzhledem k jeho struktuře k potřebě doplňovat jej opěrným substantivem.¹⁸ V analyzovaném vzorku textů se v pozici opěrného substantiva k názvu *Děkujeme, odcházíme* daleko nejčastěji objevovala dvě slova: *akce* a *kampaň*.

Na frekventovanost *akce* měla nepochybně vliv její obecnost a z hlediska produktorů žurnalistických textů snadná kolokabilita. V *akci* se tematizuje dynamika; podle *Slovníku spisovného jazyka českého* (1989, s. 15) znamená „široce organizovanou činnost s určitým cílem“, tedy nenáhodnost, připravenost, řízení a zároveň cílevědomost, orientaci na výsledek. Může však také znamenat válečný či špionážní podnik.

Kampaň má podobné, byť specifitější konotace. Je též organizovaná, propracovaná, vylučuje představu spontaneity, naopak vnáší do diskurzu představu promyšleného postupu. Bývá jednoznačně negativně vymezená — daleko častěji je v publicistice *proti něčemu* než *za něco*. *Kampaň* také může být vojenské tažení. Společným rysem obou opěrných označení je tedy jistá organizovanost.

Jelikož je vždy užitečné nezůstat jen u majoritních diskurzivních elementů, bude názorné konfrontovat je s něčím, co zůstávalo spíše na okraji. V řádu jednotek se v našem vzorku textů objevovala slova jako *protest*, *petice*, *výzva*, *iniciativa* či *hnutí*. První dvě jsou sice také negativně orientovaná, avšak oproti výše uvedeným mají spíše rysy menšinové, tj. skupiny lidí vymezujících se vůči převládajícímu stavu, a také v jistém smyslu rysy oprávněné obrany. *Výzva* je neutrální, *iniciativa* a *hnutí* jsou pak zjevně pozitivní.

Na podporu výše uvedených evaluativních významů¹⁹ můžeme nabídnout doklady z ČNK. Analýza kolokací lemmat *iniciativa* a *kampaň* na pozici -1 (bezprostřední levý kontext) poukazuje na atributy, které jsou těmto substantivům typicky

16 Na rozdílnost různých variant označení téhož poukazuje koncept sémantické prozodie, viz Partington (1998, s. 66n) nebo Bednareková (2008), příp. diskurzivní prozodie, viz Baker, Hardie a McEnery (2006, s. 58).

17 České výrazy dle překlada knihy Dwigtha Bolingera (2008, s. 169).

18 Tuto potřebu dokládá i samotný náš text — ani my se bez opěrných substantiv neobejdeme. Nemajíce lepšího řešení, užíváme slova *akce*, *kampaň* aj. i s vědomím toho, že tím do výkladu vnášíme jejich konotativní významy na místech, kde je to nežádoucí.

19 Hovoříme-li o pozitivních či negativních adjektivech, míníme tím adjektiva s převážně pozitivním, resp. negativním konotativním významem.

přisuzovány.²⁰ Zatímco s *iniciativou* se obecně pojí spíše neutrální či pozitivní adjektiva (z těch pozitivních jmenujme např. *nezávislý, mírový, obranný, demokratický, chvályhodný*), *kampaň* má kolokáty neutrální nebo negativní, pozitivních je velmi malé množství (příklady negativních adjektiv: *dezinformační, diskreditační, pomlouvačný, negativní, štvavý*). Uváděné doklady sice nepocházejí přímo z analyzovaného diskurzu, přesto jsou však platným ukazatelem, neboť kolokace mají vliv na konotace, a tedy na celý lexikální význam — upozorňují tedy na rozdíl, který je relevantní v naší zkoumané kauze.

Konstatujeme tedy, že z používání atributů názvu *Děkujeme, odcházíme* vyplývá, že jejich dominantní interpretační potenciál je výklad postupu lékařů jako řízeného a promyšleného, nikoliv spontánního nebo autentického. To z hlediska lékařů nemusí být nutně zápor (organizované jest nechaotické), avšak tvrdíme, že minimalizace výkladu věci coby spontánní jí ubrala na potenciálu k tomu, aby se s ní občané ztotožnili.²¹ Zejména *kampaň* v sobě nese prvky persvaze až manipulace. Že to v pojmosloví public relations *kampaň* skutečně byla, na věci nic nemění — ostatně samotný aspekt PR je z hlediska percepce veřejností problematický, jak ukážeme později.

3.3 PREDIKACE

S redukcí na problém peněz úzce souvisí otázka, co podle převládající interpretace v diskurzu subjekty jako lékaři či *Děkujeme, odcházíme* dělají a jaké jsou. K tomu odkažeme termínem predikace.

Charakteristiky spojované s hlavními aktéry kauzy, lékaři, jsou velmi stabilní. Po celou dobu byli označováni nejčastěji jako *nespokojení*, dále pak jako *protestující* či *odcházející*. Zejména prvně jmenované adjektivum je zřetelně negativní. Další charakterizovanou entitou je situace ve zdravotnictví (úžeji míněná ve vztahu k nemocničním lékařům) či stav postgraduálního vzdělávání lékařů. Obě tato abstrakta byla spojována s atributy jako *zoufalý, neuspokojivý, špatný* či *nevýhovující*. Pozoruhodné je, že všechny tyto výrazy byly běžné v první části kauzy, ale v době, kdy spor vrcholil, zcela vymizely (k tomu více viz oddíl 3.1 Problém peněz).

Coby typické přísudky spojované se subjekty náležejícími ke straně lékařů fungovala slovesa jako *chtít, požadovat* a *hrozit*. Tato slovesa měla velmi stabilní pravostranná doplnění — lékaři *chtějí peníze* (konkrétní částky), *požadují peníze* nebo vedlejší větou vyjádřené totéž (*požadují, aby jejich platy činily...*), *hrozí výpověďmi* či *odchodem*. Minoritně se vyskytovalo také *upozorňovat, varovat* či *žádat*.

Pragmaticky vzato lze tvrdit, že adjektivum *nespokojený* i slovesa *požadovat* či *hrozit* mají výraznou tendenci k negativnímu konotativnímu významu. Ten vynikne

20 Parametry analýzy: Korpus SYN2009PUB, kolokace dle Log likelihood ratio, minimální frekvence = 5, minimální frekvence v daném rozsahu = 3, analyzováno prvních 100 položek, vyřazeny jiné slovní druhy než adjektiva. K důvodům výběru kolokační míry viz Křen (2006).

21 „Školení se povedlo — leckdo nejspíš uvěřil, že stížnosti lékařů jsou spontánní, nikoliv pečlivě nacvičené.“ (*Doktoři se školili ve vydírání: Za 3,5 milionu*, Blesk.cz, 26. 11. 2010, viz: <<http://www.blesk.cz/clanek/zpravy-udalosti/145577/doktori-se-skolili-ve-vydirani-za-3-5-milionu.html>>).

v porovnání s těmi slovesy, která byla upozaděna. Jestliže někdo *varuje*, znamená to, že upozorňuje na nebezpečí, ochraňuje. Naproti tomu ten, kdo *hrozí*, slibuje něco zlého, vyhrožuje, nahání strach (*Slovník spisovného jazyka českého*). Tyto prostředky jsou tudíž doklady nepřívznivého zobrazení lékařů a dalších s nimi spojených aktérů.

3.4 KRIMINALIZACE

Velmi silnou a v našem případě výraznou diskurzivní strategií je něco, co označíme jako kriminalizaci. Jde o používání pojmů z oblasti trestního práva k označování osob či jejich jednání, a to jak metaforicky, tak doslovně. V kontextu repertoáru diskurzivních prostředků užívaných v naší kauze patří tento postup k vysoce agresivním, neboť jejich denotativní i konotativní význam je jasně negativní.

Kriminalizaci využívala zejména strana kolem ministra zdravotnictví Leoše Hegera. Přesto byl prvním, kdo jej do diskurzu vnesl, Milan Kubek z ČLK, když na konci října 2010 řekl, že „není možné, aby si nás vláda brala jako *rukojmí*“ (kurziva OD).²²

Záhy se však osočování z braní rukojmích otočilo na zcela opačnou stranu. Někdy nabylo i povrchově naléhavější podoby, když např. Leoš Heger po jednání se zástupci protestujících lékařů v rámci akce *Děkujeme, odcházíme* řekl, že „*pistole zřejmě zůstane i nadále u hlavy českého pacienta*“²³ (kurziva OD).

Někdy užívaní kriminálních rámců iniciovala sama média, jako např. v rozhovoru s Leošem Hegerem:

HN: Nezlíbíte se na lékaře, že si berou pacienty trochu jako *rukojmí*?

Mě to mrzí. Sice na jednu stranu lékaře chápu, ale na druhé straně to lékařský stav může postavit do světla, že to jako nátlak opravdu může vypadat. Jsou už dost zoufalí, ale možná to není tak velké *vydírání*, protože oni tuší, že se péče nezhroutí (kurziva OD).

Právě *vydírání* spolu s variantou *vyhrožování* je vůbec nejvýraznějším způsobem označení užívaného vládní stranou sporu. Postupně ji použili všichni tři její hlavní reprezentanti: Leoš Heger, Václav Klaus i Petr Nečas. Typickým příkladem budiž výrok Leoše Hegera po společném jednání s Petrem Nečasem:

Trvá naše jasné stanovisko, že *vydírání* nelze ustupovat, byť jsme si vědomi, že nemocnice jsou podfinancované a lékaři potřebují platy zvednout.²⁴

²² *Němci lanaří v Praze české lékaře, nabízejí mnohonásobně vyšší výdělků* (Novinky.cz, 30. 10. 2010, viz: <<http://www.novinky.cz/domaci/215412-nemci-lanari-v-praze-ceske-lekare-nabizeji-mnohonasobne-vyssivydělky.html>>).

²³ *Heger vzdává jednání s lékaři, sejde se bezpečnostní rada státu* (Novinky.cz, 3. 2. 2011, viz: <<http://www.novinky.cz/domaci/224210-heger-vzdava-jednani-s-lekari-sejde-se-bezpecnostni-rada-statu.html>>).

²⁴ *Vydírání nelze ustupovat, vzkázal Heger s Nečasem odstupujícím lékařům* (Novinky.cz, 21. 1. 2011, viz: <<http://www.novinky.cz/domaci/223017-vydirani-nelze-ustupovat-vzkazal-heger-s-necasem-odstupujicim-lekarum.html>>).

Lékaři naproti tomu až na výše uvedenou výjimku do kriminálního rámce nevstupovali. Jediným výrazným krokem v tomto směru byl moment, kdy vnesli do diskurzu problém *korupce* (viz oddíl 3.1 Problém peněz).

Zdaleka nejdále zašel v tomto smyslu deník Blesk. Profiloval se dlouhodobě jako tvrdá opozice vůči lékařům a *vydírání* používal jako takřka konstantní atribut jakékoli zmínky o kauze. Pro názornost uvedme několik titulků:

Lékaři vydírají i po setkání s ministrem,
Doktoři-vyděrači!,
Jako rukojmí si berou miminka!,
Lékaři vyděrači jsou drzí a ještě dostávají medaile,
Podporujte doktory-vyděrače, volá Lékařská komora,
Vydírání zabírá: Lékaři dostanou přidáno,
Engel dovydíral: Lékaři, vraťte se do práce.

Specifickou úlohu v tomto rámci sehráli právníci. V médiích byli citováni především Jan Černý a Kolja Kubíček jako představitelé těch, kteří považují jednání lékařů za protiprávní, na druhé straně pak Tomáš Sokol a advokát LOK-SČL Martin Elger.

Podle některých právníků protestující lékaři v čele s Lékařským odborovým klubem porušují akcí „Děkujeme, odcházíme“ zákon. Doktoři prý hromadnými výpověďmi za vyšší plat společnost a ministerstvo vydírají. „Dopouštějí se také trestného činu ublížení na zdraví,“ míní advokát Jan Černý.²⁵

Právníci mají ze své pozice znalců zákonů v jistém smyslu výhodu expertního statusu. Jejich vyjádření tedy stojí přinejmenším částečně „nad“ názory ostatních aktérů, a to přesto, že tato vyjádření byla obvykle označována jako *názory* (typické formule: *podle některých právníků; míní advokát; podle jejich analýzy; podobného názoru je i advokát...; se svými kolegy nesouhlasí pražský advokát...; stejného názoru je i advokát ...*). Je-li tedy v médiích citováno trestní oznámení Kolji Kubíčka a objevují se slova o „skutkovém jednání pachatele“, vnáší se tím do diskurzu právní terminologie spolu s legitimitou jejího užití. Navíc takové označení presuponuje spáchání trestného činu.

Tvrdíme tedy, že vyjádření právníků odsuzujících konání lékařů výrazně přispělo k jeho kriminalizaci.

3.5 KRIZE JAKO UPOZORNĚNÍ A STRAŠÁK

Jedním z pozoruhodných konceptů, s nímž mediální diskurz spjatý s kauzou *Děkujeme, odcházíme* operoval, je *krize*. Tak jako např. vysvětlení důvodů protestu i tento aspekt je užitečné sledovat ve vývoji. Představuje totiž významnou proměnu pojmového obsahu jedné výrazové formy.

²⁵ Právníci: Protestující lékaři porušují zákon, mohlo by jim hrozit až 16 let (iDNES.cz, 13. 1. 2011, viz: <http://zpravy.idnes.cz/pravnici-protestujici-lekari-porusuji-zakon-mohlo-by-jim-hrozit-az-16-let-1qw-/domaci.aspx?c=A110113_142759_domaci_taj>).

S konceptem krize přišli samotní lékaři již na počátku — v dokumentu informujícím o jednání XVI. sněmu LOK-SČL v březnu 2010 se objevila tato formulace:

Celkově lze situaci v českém zdravotnictví, zejména v segmentu lůžkové péče, označit za kritickou a stav českého zdravotnictví za nejhorší krizi od roku 1989.²⁶

Krizí se tedy mínilo obecnější nastavení zdravotnického systému. S tím, jak se spor zesiloval (a s ním i jeho mediální prezentace), se koncept krize zásadně proměnil. Začala ho používat strana reprezentovaná ministerstvem zdravotnictví, která jím označovala hrozící situaci způsobenou odchodem velkého množství lékařů, jako např. v tomto rozhovoru s Leošem Hegerem.

Co budete dělat, pokud opravdu odejdou z nemocnic tisíce lékařů?

Museli bychom ustavit krizový štáb, který by měl pravomoci jako v krizi, takže by mohl donutit dočasně lékaře, aby šli pracovat do jiné nemocnice. Odchod poloviny lékařů už by byl opravdu vážný.²⁷

Nakonec se pojem krize transformoval do označení samotného zablokovaného jednání mezi oběma stranami sporu.

Shrneme-li tedy tento aspekt kauzy, pozorujeme, že z původního upozornění na nezdavý stav českého zdravotnictví (jež bylo na straně lékařů) se posléze (a dominantně) stal strašák — poměrně silný diskurzivní nástroj, s nímž operoval stát. Krize tedy představuje příklad naprosté proměny pojmového obsahu a přechodu do argumentačního repertoáru od jedné strany sporu k druhé. S využitím syntaktické terminologie sémantických rolí lze proměnu vysvětlit tak, že lékaři byli původně v roli proživatelů krize, na niž upozorňovali, ale po proměně se stali agentem, který krizi způsobuje.

3.6 PR

Skutečnost, že LOK-SČL angažoval pro komunikaci svých požadavků mediální agenturu, je v českém prostředí velmi neobvyklá a také byla jako taková vnímána a v diskurzu akcentována. Nutno říci, že takřka výhradně negativně. Hlavní body kritiky se soustředily na to, že kampaň (1) znamená ovlivňování, ba manipulaci veřejnosti, (2) stála velké množství peněz. Doložme to názornými příklady z deníku Blesk.

[...] dodaly odbory jen slogan Děkujeme, odcházíme a vytipovaly lékaře, kteří budou brázdřit města a ovlivňovat kolegy i veřejnost.²⁸

²⁶ *Děkujeme, odcházíme...*, viz: <http://www.lok-scl.cz/images/tinymce/files/DOKUMENTY_clanky/Dokumenty_Clanky_10/02_tm_dekujeme_odchazime.pdf> (cit. 27. 4. 2010).

²⁷ *Lavina hromadných výpovědí lékařů se rozjela, ale ministr tomu stále nevěří* (iHNed.cz, 22. 11. 2010), viz: <<http://zpravy.ihned.cz/c1-48261000-lavina-hromadnych-vypovedi-lekaru-se-rozjela-ale-ministr-tomu-stale-neveri>>.

²⁸ *Doktoři se školili ve vydírání: Za 3,5 milionu* (Blesk.cz, 26. 11. 2010, viz: <<http://www.blesk.cz/clanek/zpravy-udalosti/145577/doktori-se-skolili-ve-vydirani-za-3-5-milionu.html>>).

Kampaň Děkujeme, odejděte stojí podle všeho 3,5 milionu korun. Na to „chudí“ lékaři mají!²⁹

Stigmatizující potenciál samotné existence mediální kampaň se dobře ukázal, když totéž vytkl Milan Kubek ministerstvu zdravotnictví. V Otázkách Václava Moravce totiž řekl, že „pan ministr, místo aby se opřel o to obrovské proreformní hnutí, tak [...] najímá si za peníze nás, daňových poplatníků, si ministerstvo zdravotnictví najímá PR agenturu, která utrácí státní peníze zaplacené z mých a z vašich daní za to, že ve sdělovacích prostředcích kydá hnůj na lékaře“.³⁰ Signifikantní je jednak už to, že byla vyřčena, a jednak (a to především) reakce ministerstva: „Ministerstvo zdravotnictví ČR nemá, na rozdíl od Lékařského odborového klubu, uzavřenou smlouvu s žádnou PR agenturou.“³¹ K popření, uvedení na pravou míru by jistě stačila věta „nemá uzavřenou smlouvu“, vsuvka „na rozdíl od LOK“ zřetelně poukazuje na to, jak se ministerstvo vůči tomu vymezuje, a označuje ty aktéry, kteří tímto negativem oplývají.

Kromě prostého přistoupení k využití služeb PR agentury se negativní recepce dostalo i způsobu vedení kampaň. Ten byl kritizován jako nepřiměřený, cynický, bezohledný. Média citovala např. tiskovou zprávu ministerstva zdravotnictví:

Ministerstvo zdravotnictví uznává, že akce LOKu je dobře programovaná. Zároveň je to profesionálně agenturně vedená nátlaková akce, která eskaluje za hranici dobrého vkusu a stala se vyhrožováním.³²

Častým terčem byl slogan „Náš exodus, váš exitus?“. V jeho případě je pozoruhodný jeden drobný detail — otazník. V originální podobě totiž signalizuje otázku, podnět k zamyšlení — v tomto smyslu částečně rezonuje s minoritně užívaným opěrným substantivem *výzva* (viz oddíl 3.2 Nominace). V naprosté většině textů, které kolem něj vznikly, však otazník chybí, několikrát se dokonce objevila varianta s vykřičníkem. Takový posun je samozřejmě zásadní. Posouvá totiž slogan do roviny tvrzení, konstatování, sdělení platného stavu světa. Svým způsobem se tak vytváří dojem lékařů, kteří plánují odejít a usmrtit tím občany/pacienty.

Napůl sanitka, napůl pohřební vůz jezdí po republice. U volantu nesedí prodejci uren, svíček či lékárníček, ale představitelé nejprestižnější profese — lékaři. Etika medicíny jim nic neříká, jezdí nám tu jako hokynáři s nápisem: Náš exodus — váš

²⁹ *Ibid.*

³⁰ Otázky Václava Moravce (16. 1. 2011).

³¹ *Reakce na nepravdivá tvrzení prezidenta České lékařské komory pana Milana Kubka, která se týkají údajné PR agentury ministerstva zdravotnictví* (MZČR, 17. 1. 2011, viz: <http://www.mzcr.cz/dokumenty/reakce-na-nepravdiva-tvrzeni-prezidenta-ceske-lekarske-komory-pana-milana-kubka-ktera-se-tykaji-udajne-pr-agentury-ministerstva-zdravotnictvi_4582_2160_1.html>).

³² *Prohlášení ministra zdravotnictví* (MZČR, 14. 12. 2010, viz: <http://www.mzcr.cz/dokumenty/prohlaseni-ministra-zdravotnictvi_4463_1513_1.html>).

exitus. Můžeme souhlasit s jejich požadavkem na navýšení platu, musíme však nesouhlasit se způsobem, jakým o to usilují.³³

3.7 DĚKUJEME, ODCHÁZÍME VS. DĚKUJEME, ODEJDETE

Název kampaně *Děkujeme, odcházíme* zřetelně odkazuje k výzvě *Děkujeme, odejděte* z období desátého výročí sametové revoluce. Ve stručné připomínce: Skupina studentských vůdců formulovala apel k odstoupení tehdejší politické garnitury. Vymezovala se v konkrétní rovině proti opoziční smlouvě, obecněji proti aroganci a cynismu establishmentu a jeho destrukci morálního prostředí české společnosti.³⁴

Aluze na tento rámec občanské iniciativy je potenciálně velmi silná — odvolává se na něco, co mělo pozitivní ohlas, zpřítomňuje morální kredit hnutí proti politické zvlí. O to pozoruhodnější je, že tato příležitost zůstala v podstatě nevyužita jak ze strany lékařů, tak i médií. Jediným pojítkem zůstal samotný název/slogan — studentští vůdci (s výrazným ironickým příznakem) děkovali politikům za jejich dosavadní působení a vyzvali je k odchodu. Právě tak i lékaři svým aktem pojmenování kampaně poděkovali politické reprezentaci své doby a oznámili, že odcházejí. Tím však veškerá diskurzivní práce s intertextualitou končí. Jestliže se v komunikaci lékařů objevily prvky společné i výzvě *Děkujeme, odejděte*, např. kritika korupce, zůstala taková souvislost nevyřčena.

Kromě názvu je tak jedinou — spíše zajímavou než významnou — spojnicí obou hnutí Václav Klaus, který se dostal v obou případech na stranu oponentů: v roce 1999 byl jedním z nejvíce kritizovaných a zároveň sám výzvu *Děkujeme, odejděte* kritizoval, v námi popisované kauze sice původně nebyl adresátem, nicméně posléze taktéž vystoupil s kritikou iniciátorů.

4. SUMARIZACE

Shrneme-li celou kauzu, vyjeví se poměrně jednoznačně její diskurzivní vývoj. Na začátku lékaři prezentovali množství bodů kritiky soudobého systému zdravotnictví a spolu s nimi své požadavky, mezi nimiž byly kromě zvýšení mzdové normy také změna systému postgraduálního vzdělávání a úhradové vyhlášky. Média věnovala pozornost problematikým podmínkám, které lékaře k protestu vedou. V první části měli lékaři dle agenturních průzkumů podporu veřejnosti, která zahrnovala i souhlas s konkrétní výší platů. Záhy tato podpora klesla, veřejné mínění odmítalo zvýšení platů, výpovědi coby formy protestu i akci *Děkujeme, odcházíme* jako celek. Tento zlom nachází paralelu v mediálním diskurzu, kde nastal posun k jednoznačné dominanci tematizace peněz a spolu s tím řada dílčích negativních aspektů ve vztahu k lékařům, jako byla jejich kriminalizace, kritika kampaně — její existence i způsobu jejího vedení.

³³ *Náš exodus, váš exitus* (Britské listy, 12. 11. 2010, viz: <<http://blisty.cz/art/55445.html>>).

³⁴ Text výzvy je dostupný na internetové stránce <<http://www.ceskapolitika.cz/Provolani/Dekujeme.html>>).

Na základě toho tvrdíme, že se z *Děkujeme, odcházíme* diskurzivně stala chamtivá, nelegitimní a cynická akce. Celá kauza je tak dobrou ukázkou diskurzivní moci médií, která upřednostněním určitých aspektů (a upozaděním jiných) jednostranně interpretovala, potažmo definovala problém a ovlivnila tak veřejné mínění. Lékaři tedy, souhrnně řečeno, sice zvítězili v tom smyslu, že dosáhli příslibu splnění svých hlavních požadavků, ale v diskurzivním smyslu prohráli.

LITERATURA:

- ALTHEIDE, David L. — SNOW, Robert P. (1979): *Media Logic*. Beverly Hills, CA: SAGE Publications.
- BAKER, Paul — HARDIE, Andrew — MCENERY, Tony (2006): *A Glossary of Corpus Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- BEDNAREK, Monika (2008): Semantic preference and semantic prosody re-examined. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*, 4, s. 119–139.
- BOLINGER, Dwight (2008): *Jazyk jako nabitá zbraň: Užívání a zneužívání jazyka v naší době*. Praha: Petr Zima.
- BOORSTIN, Daniel J. (1961): *The Image: Guide to Pseudo-Events in America*. New York, NY: Harper and Row.
- DANET, Brenda (1980): „Baby“ or „fetus“?: language and the construction of reality in a manslaughter trial. *Semiotica*, 32, s. 187–219.
- KŘEN, Michal (2006): Kolokační míry a čeština: srovnání na datech Českého národního korpusu. In: František Čermák — Michal Šulc (eds.), *Kolokace*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 223–248.
- Nový akademický slovník cizích slov* (2009). Praha: Academia.
- PARTINGTON, Alan (1998): *Patterns and Meanings*. Amsterdam — Philadelphia, PA: John Benjamins.
- REISIGL, Martin — WODAK, Ruth (2001): The Discourse-Historical Approach (DHA). In: Ruth Wodak — Michael Meyer (eds.): *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: SAGE Publications.
- Slovník spisovného jazyka českého* (1989). Praha: Academia.

ABSTRAKT:

Příspěvek popisuje vývoj diskurzivního obrazu iniciativy *Děkujeme, odcházíme*, jež se v letech 2010–2011 snažila poukázat na problémy českého zdravotního systému a dospět k jejich řešení. Ve veřejném prostoru vznikl konflikt dvou skupin zastoupených lékaři na jedné straně a ministerstvem zdravotnictví na straně druhé. V tomto konfliktu hrála média ústřední úlohu, neboť svou interpretací požadavků lékařů utvářela diskurz a prezentovala jej čtenářům. S oporou o některé prvky diskurzivně-historického přístupu tato studie zkoumá způsoby reprezentace hlavních aktérů a zároveň další diskurzivní strategie, například kriminalizaci, hrozbu krizí nebo tematizaci PR kampaně. Předmětem analýzy je 80 mediálních textů. Analýza odhaluje, že změna ve veřejné podpoře iniciativy *Děkujeme, odcházíme* a tematická proměna diskurzu, zejména v zúžení problému na otázku financí, jsou úzce propojeny. Studie ukazuje, že i když lékaři dosáhli svých požadavků a fakticky zvítězili, boj o diskurz prohráli.

Ondřej Dufek | Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.

<dufek@ujc.cas.cz>